

CAMINS D'INCERTESA I FRUSTRACIÓ

LES CLASSES MITJANES VALENCIANES (2004-2018)

Col·lecció Descobrim, 8

Dirigida per Antonio Ariño

Rafael Castelló-Cogollos

Camins d'incertesa i frustració

Les classes mitjanes valencianes (2004-2018)

institutió
alfons el magnànim
centre valencià
d'estudis i d'investigació
València, 2022

© Rafael Castelló-Cogollos, 2022

© De la present edició: Institució Alfons el Magnànim - CVEI
Diputació de València, 2022

Disseny de la coberta: Eugenio Simó
Disseny de la col·lecció: Jaume Ortola

ISBN: 978-84-7822-916-1
Dipòsit legal: V-453-2022

Impressió: IMPREMTA
PROVINCIAL DE VALÈNCIA

Taula

Introducció	11	
1. Les classes mitjanes i el País Valencià	19	
1. 1. Les classes mitjanes i l'estructura de classes	20	
1. 2. La identitat de les classes mitjanes	26	
1. 3. Estratègies de construcció empírica de l'estructura de classes		33
1. 4. El País Valencià com a unitat d'anàlisi	38	
1. 5. Les classes mitjanes valencianes en context	43	
2. Les classes mitjanes al País Valencià: volum i composició	49	
2. 1. L'origen de la informació	50	
2. 2. Els components de les classes mitjanes	52	
2. 2. 1 <i>Classes socials i mitjans de producció</i>	53	
2. 2. 2 <i>Classes ocupacionals</i>	58	
2. 2. 4 <i>Classes d'ingressos</i>	67	
2. 3. Les classes mitjanes al País Valencià	74	
2. 4. Conclusions	84	
3. Les condicions econòmiques: rendes, consum i pobresa	87	
3. 1. Desigualtat de classe i renda en l'economia valenciana	90	
3. 2. Classes mitjanes i rendes de mercat	96	
3. 3. Pautes de consum i estil de vida de les classes mitjanes		102
3. 4. El camí cap a l'empobriment de les classes mitjanes al País Valencià	114	
3. 5. Conclusions	118	
4. Les condicions de treball: precarietat i volatilitat	121	
4. 1. L'accés al mercat laboral: activitat, atur i treball	124	
4. 2. Ocupacions i sector d'activitat	128	
4. 3. Condicions de treball: contractació, temps de treball i salaris		135
4. 4. Nivells de formació i classe social	138	
4. 5. Conclusions	142	
5. L'estat del benestar i classes mitjanes	145	

5. 1. Estat del benestar i classes mitjanes: crisi i canvi de model	147
5. 2. L'estat del benestar al País Valencià	152
5. 3. Impostos i transferències de l'Estat al País Valencià	161
5. 4. Conclusions	166
6. Conclusions	169
7. Referències bibliogràfiques	185

«La seua és una societat de classes, senyora, i la seua també, senyor, i tinguen-ho molt en compte, si no volen que la seua amnèsia acabe en teràpia de xoc. També és una societat capitalista i accionada pel mercat, un dels atributs de la qual és anar a batzegades d'una depressió/recessió a una altra. Com que és una societat de classes, reparteix els costos de la recessió i els beneficis de la recuperació de manera desigual, i aprofita qualsevol ocasió per a dotar de major fermesa la seua columna vertebral: la jerarquia de classes.»

Zygmunt Bauman (2012) (traducció pròpia)

Introducció

El 10 d'abril del 2019, l'OCDE¹ (2019b) publicava un informe titulat *Under Pressure: The Squeezed Middle Class*.² Ràpidament els mitjans espanyols se'n feren ressò: *El País* (Escudero, 2019; Pozzi, 2019), *ABC* (Tahiri i Caballero, 2019), *eldiario.es* (Aumaitre 2019) i *Levante-EMV* (Gadea, 2019) titulen notícies o publiquen columnes d'opinió. També *The New York Times* (Alderman, 2019) dedicava una peça a les classes mitjanes espanyoles. Els informes d'institucions i fundacions espanyoles acompanyaven el corrent generalitzat (FOESSA, 2019; Peláez-Paz, 2014). I entre nosaltres, al País Valencià, la revista *L'Espill*, en el número 58, es fa ressò de l'esquifida situació de les classes mitjanes amb un monogràfic intítulat «Un tombant social: la precarització de les classes mitjanes» (Obiol i Santos, 2018). El discurs compartit: les classes mitjanes pateixen durant la crisi, i això fa perillar els equilibris de la societat.

Quan vaig començar a elaborar el present llibre, tot pareixia indicar l'empitjorament de la situació social de les classes mitjanes. A hores d'ara, ja fa un any de pandèmia del coronavirus SARS-Cov-2 i la situació s'ha agreujat bastant. Tota l'activitat econòmica i social s'ha ressentit notòriament, però molt especialment les classes baixes i mitjanes han vist com molts dels seus projectes s'afonaven. Només cal pensar en els acomiadaments o en la situació de botiguers i botigueres,

1. Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic.

2. Segons l'entrada de Wikipedia, el terme *middle-class squeeze* ('classe mitjana espremuda, reduïda') el va popularitzar en el 2006 Nancy Pelosi, la líder demòcrata i presidenta de la Cambra de Representants dels Estats Units. Posteriorment, també el va fer servir el líder del Partit Laborista, Ed Miliband, en el 2010. Des de llavors ha tingut molt d'èxit per a descriure la situació de les classes mitjanes.

o dependents i dependents del comerç; o en com va l'assumpte per a les activitats vinculades al turisme. Parlem d'una part significativa de les nostres classes mitjanes. Mentre escric aquestes línies, Oxfam Internacional publica el seu darrer informe sobre els efectes de la pandèmia en la desigualtat social, amb uns resultats esfereïdors (Berkhout *et al.*, 2021).

Dissortadament, la pandèmia em va agafar enmig del treball d'investigació vinculat al llibre i ha estat impossible obtenir la informació necessària per a avaluar, de manera consistent amb la resta del període, l'impacte sobre les classes socials. Amb tot, ens podem fer una idea bastant detallada de la situació quan el coronavirus va colpir les nostres vides; i tindrem una via oberta per a ampliar l'anàlisi amb aquest període tan dolorós.

Les classes mitjanes s'han convertit en referent simptomàtic de l'estat de salut d'una societat. La classe mitjana es veu com una espècie d'epítom del conjunt social, ja que la majoria de la societat es percep com a membre de la classe mitjana. El País Valencià ha estat ideològicament pensat com un país de classes mitjanes. I la Gran Recessió viscuda per les societats occidentals des del 2007-2008 va posar les condicions de vida de les classes mitjanes, novament,³ al centre de la mirada de moltes anàlisis, estudis i reflexions. És fàcil trobar un munt d'articles, llibres o informes dedicats a l'anàlisi i estudi de la situació de les classes mitjanes a escala mundial, i s'evidencia una preocupació general que plana sobre els centres de gestió del sistema global. Però també entre analistes i en el món acadèmic.⁴

Les classes mitjanes han estat vistes com a sectors que estableixen i protegeixen d'un entorn social hostil. Els conflictes socials són amansits, fins i tot emmudits, per l'existència d'unes àmplies classes mitjanes. Es

3. Ja Karl Marx ens adverteix en 1849, en *Treball assalariat i capital*, de «la inevitable ruïna, sota el sistema actual, de les classes mitjanes burgeses i de l'anomenat estament camperol», i des d'aleshores, periòdicament, ens hem trobat situacions socioeconòmiques en què el seu futur s'ha vist en perill.

4. Com una mostra del debat es pot veure Birdsall, Graham i Pettinato (2000), Ravallion (2010), Pew Research Center Social & Demographic (2012), Engbersen, Snel i Kremer (2018), o Guilluy (2019).

tracta de grups amb unes condicions de vida relativament còmodes, garantides per l'accés a les rendes del mercat (pel treball o les inversions fetes) i pel repartiment dels riscos fet per les polítiques socials de l'Estat. Però la crisi va fer trontollar tant l'accés al mercat de treball i la rendibilitat de les inversions com el model d'estat del benestar.

La crisi, que assotà les societats occidentals, va posar damunt la taula un bon grapat de preguntes sobre quins sectors socials eren els més perjudicats per les noves condicions generades pels ajustos socials i econòmics. La pobresa afecta sectors socials cada vegada més nombrosos, alhora que la riquesa s'acumula cada vegada més en un nombre més reduït de persones. Això implica que la desigualtat social s'intensifica significativament. Enmig de tot, les anomenades classes mitjanes han viscut també canvis rellevants en l'accés als recursos que afecten les seues condicions de vida.

«La classe mitjana és fonamentalment una funció» (Hernández, 2018: 122): estableix un sistema concret per la seua coincidència ideològica i moral, però també per mitjà de les expectatives que se'ls hi genera, i la seua capacitat de reproducció. Tanmateix, des de mitjan anys setanta del segle vint, el neoliberalisme hegemònic emmarca discursivament aquestes expectatives d'estabilitat com a disfuncionals. Amb la globalització, les seues possibilitats de reproducció es veuen minvades i es generen processos de desclassament; amb la digitalització i robotització, les empreses redueixen la burocràcia i mecanitzen ocupacions de comandament intermedi, que són cada vegada més supèrflues i prescindibles, i la velocitat del canvi i la innovació contradueixen les expectatives d'estabilitat, continuïtat i progrés gradual de les classes mitjanes.

La preocupació per la situació i evolució de les classes mitjanes ens assenyalen un punt crític de la transformació social induïda per les polítiques neoliberals (Bellini, 2018, 180). El gran pacte social nascut després de la Segona Guerra Mundial va institucionalitzar el conflicte de classes i, amb ell, les classes mitjanes van créixer, van prosperar i es van reproduir. Ara estan sotmeses a estrés i, fins i tot, en perill d'enfonçar-se definitivament, en ser tractades com un element disfuncional

per al mercat capitalista. Si la qüestió social afecta les classes mitjanes, és molt evident que la deriva neoliberal condueix la societat cap a un carreró on només les classes altes poden sortir-ne beneficiades. I, per això, observar com els hi va és un bon punt d'observació per a entendre el sentit de les transformacions socials que vivim, i com poden afectar el projecte polític col·lectiu de la societat valenciana.

En el cas valencià, a més, fa dècades que no trobem referències sobre l'estructura de classes des d'una òptica pròpia. Des de l'eclosió d'anàlisis de classes viscuda en la dècada dels anys setanta (Fuster, 1976; Lluch, 1976; Marqués, 1974b, 1974a; Mollà, 1979; Picó, 1976, 1977; Sanz, 1976), a l'empara de les hipòtesis de Joan Fuster (1962), hem escoltat un silenci que dura quasi quaranta anys. La darrera vegada que un estudi sobre l'estructura social valenciana va escometre àmpliament l'anàlisi en termes de classes socials va ser publicat en 1982 (Ninyoles, 1982). Amb posterioritat s'han elaborat periòdicament col·leccions d'articles per a abordar els canvis més rellevants de la societat valenciana (García Ferrando, 1992; Ninyoles, 2000; Ariño i García-Pilán, 2018), i en cap trobem capítols explícitament dedicats a l'estructura de classes, tot i que analitzen l'estructura ocupacional.

No és un cas insòlit, el valencià. La crisi dels anys setanta, i els canvis socials que va provocar, van reajustar el focus d'atenció de la sociologia occidental i les anàlisis de classes socials van deixar pas a l'estudi dels moviments socials i les variables culturals i simbòliques implicades. L'anàlisi de l'estructura de classes és potser en el centre dels debats més encesos de la sociologia i, en un moment de crisi del qual es va intentar eixir amb més liberalisme, les visions centrades en les desigualtats materials generades pel capitalisme no reeixiren. Les classes socials van ser substituïdes pels moviments socials i les identitats com a variables explicatives de les transformacions socials.

La societat valenciana, amb un model productiu basat cada vegada més en sectors de producció amb baix (o mitjà) valor afegit (Torrejón, 2012), ha estat colpejada durament per l'increment de l'atur i el treball en condicions precàries (Cano, 2007). El sistema financer valencià s'ha vist fortament reestructurat. Tant que pràcticament ha desaparegut,

dissolt en els grans grups financers espanyols i internacionals (Sanchis-Palacio, 2016). El dèficit de les administracions públiques valencianes s'ha disparat com a resultat d'una combinació satànica de mancances del model de finançament, una gestió ineficient i corrupta, i els efectes de la crisi (Beneyto, 2012; Cucarella, 2015); i l'accés als serveis de l'estat del benestar s'ha vist seriosament afectat.

En aquest context, és important saber com han evolucionat els estàndards de vida de les classes mitjanes al País Valencià. Vaja per davant que soc conscient que les capes socials més pobres, les classes baixes, han estat les més perjudicades per les noves condicions de vida que imposa l'estructura social del capitalisme, al País Valencià i a tot arreu. També circula la idea que la crisi va suposar l'acceleració d'un procés iniciat amb anterioritat: la contracció de les classes mitjanes. La tesi d'un procés de minvants la podem contrastar mitjançant l'anàlisi de l'evolució i les condicions de vida d'aquestes capes intermèdies al País Valencià. Es tracta de desenvolupar una avaluació dels efectes sobre la societat valenciana dels canvis socials escamesos, legitimats amb una crisi generada per la corrupta i mala gestió del sector financer.

Hi ha una dificultat afegida. Com que l'estudi de l'estructura de classes és un *locus* ben transparent de les posicions ideològiques respecte a la justícia social i política dels sistemes socials, des dels inicis de la sociologia disposem de múltiples paradigmes als quals referenciar-nos. Cadascun amb unes finalitats i vinculacions polítiques diferents, amb fonaments analítics que responen a preguntes distintes i amb resultats ben diversos: neomarxistes, neoweberians, neodurkheimians, seguidors de Bourdieu o postclassistes (Wright, 2015). Al laberint general, cal afegir les dificultats de trobar una definició compartida d'allò que s'entén per «classes mitjanes»: se'n poden identificar moltes, i més encara de procediments per a la seua observació empírica. Es tracta d'una categoria social que muta en el temps, al llarg de la història, i es diversifica en l'espai, a l'ample de la geografia.

En aquest llibre aporte elements i dades per a una aproximació a la situació actual de les classes mitjanes al País Valencià, durant

el període en què es va viure la Gran Recessió. En primer lloc, aclarisc quina és la comprensió de la categoria social que anomenem «classe mitjana», en el marc d'una determinada visió sobre què és això que entenem com a «estructura de classes»: quines definicions empre, quines característiques socials hi associe i com em propose observar-les empíricament. I, sols després, descriu l'evolució recent i característiques de les classes mitjanes valencianes. Davant les crisis periòdiques del capitalisme, el discurs habitual tendeix a assenyalar la seua progressiva reducció, el declivi, l'empobriment, la precarització i volatilitat del treball, així com els canvis en la relació amb les polítiques de l'Estat. Intente respondre si les classes mitjanes valencianes experimenten aquests processos.

En el primer capítol expose què entenc per *classes mitjanes*. El concepte de *classe social* és un dels més controvertits de les ciències socials, i els enfocaments i definicions són ben diversos. L'accessibilitat a la informació i la finalitat d'aquest treball aconsellen optar per una de totes les possibles. La definició que adopte potser no és la més ajustada, tècnicament i teòricament, al concepte de classe social amb què estaria més còmode. Amb tot, ens permet una visió de conjunt del camp de les relacions de classe al País Valencià, des d'on poder plantejar futures investigacions potser més aprofundides i ajustades.

Una vegada triada la concepció de classe mitjana amb què treballa, en el segon capítol, cal identificar qui en forma part. Aquesta identificació ens permetrà observar-ne l'evolució, que podrem veure pel que fa al nombre i el pes en el conjunt, així com en referència a les característiques definitòries. En els capítols següents, faré una anàlisi d'aspectes més concrets, com ara el nivell de vida (capítol 3), les condicions de treball (capítol 4), els fluxos i el paper de l'estat del benestar (capítol 5). I tanque amb unes conclusions.

El contingut és el resultat d'una investigació empírica i, per això, les anàlisis s'acompanyen de dades. Sempre he pensat necessari sustentar amb informació allò que es manté amb l'argumentació. I més encara en un món tendent a la «mentida noticable» (*fake news*) i al predomini de la subjectivitat sobre l'objectivitat. No podem oblidar, a

més, que parlem de classes socials i, per això, entre les paraules ragen moltes dades, majoritàriament en format gràfic, per a facilitar-ne la lectura. També hi trobareu abundoses referències bibliogràfiques. El seu interès divulgatiu potser és limitat, i podrien obviar-se durant la lectura. De tota manera, he volgut proporcionar tota eixa informació per tal que, si es vol, es pugui aprofundir, criticar o ampliar la qüestió que s'aborda.

Per a construir l'observació empírica de les classes mitjanes al País Valencià, utilitze bàsicament dues fonts d'abast molt general, facilitades per l'Instituto Nacional de Estadística (INE). D'una banda, l'*Encuesta de condiciones de vida*, que es fa cada any, en coordinació amb Eurostat en el marc del projecte EU-SILC (*European Union Statistics on Income and Living Conditions*). Es tracta de la font d'informació que utilitza la Unió Europea per a calcular els indicadors de pobresa i altres índexs que serveixen per a fer el seguiment dels objectius polítics establits a escala europea. D'altra banda, també utilitze, en menor mesura, però, l'*Encuesta de presupuestos familiares*, que ens facilita informació sobre l'estructura de les despeses de les llars. Amb aquesta informació es poden perfilar les definicions de *classe social*, al mateix temps que permet observar els possibles canvis en les pautes de consum de les llars. Ambdues enquestes es construeixen amb mostres suficientment nombroses com per a confiar estadísticament en els resultats. També faig un ús puntual d'altres fonts agregades de diversa procedència.

Durant l'elaboració he après molt, i espere que qui llija el llibre també obtinga certa satisfacció, pugui remoure algun dubte i, potser, generar-ne de nous.

Oliva (la Safor), gener del 2021

1. Les classes mitjanes i el País Valencià

El concepte de *classe*⁵ ens remet a un «conjunt d'objectes que posseeixen uns determinats atributs» o a un «grup de persones, d'animals o de coses que resulta d'una distribució feta atenent a les analogies i les diferències que presenten entre ells». També trobem, però, que és un «conjunt de ciutadans que exerceixen la mateixa professió, art, ofici» o un «conjunt de ciutadans de la mateixa condició social». I una «condició» és una «circumstància exterior que determina, limita o condiciona l'estat d'una persona o d'una cosa».

Així, doncs, l'ús del concepte de *classe* per a referir-se a la pertinença a una determinada categoria social pot tindre significats ben diversos, tant en el llenguatge de la vida quotidiana com en el llenguatge teòric i especialitzat de les ciències socials. Pot referir-se a formes de vida i consum, en el sentit de determinats *estils de vida* vinculats a oportunitats o gustos; a nivells d'estatus o reconeixement social; o a posicions referides a determinats conflictes socials.

Podem utilitzar, per tant, diferents conceptes de *classe social*, segons les finalitats de descripció o explicació de la realitat que ens fixem: és a dir, segons les preguntes que ens fem, necessitarem definir el concepte d'una manera o d'una altra. Sense entrar en detalls massa precisos, en aquest capítol faig un repàs de les principals preguntes relacionades i de les teories generals més rellevants sobre les classes socials. L'objectiu és fixar la definició de «classe mitjana» que empre en la resta del llibre: una definició que permeta respondre a les preguntes i limite l'inabastable camp d'observació vinculat a les desigualtats socials.

5. Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans, consulta en línia.

També és rellevant exposar des del principi quin és el marc social de referència: el temps i l'espai. Les xarxes de relació social que establim les persones sobrepassen qualsevol límit que definim. Quan acordem llinars per a definir una unitat social, no tenim mai la seguretat que la definició incloga tots els elements que hi participen, ni que tots els elements que s'hi inclouen en formen part. Les delimitacions que establim sempre contenen elements d'arbitrarietat. Tanmateix, podem emprar tot un conjunt de criteris objectivables que ens permeten posar certs límits a la complexitat.

Finalment, és evident que no soc el primer a escriure sobre això que escric al País Valencià. És per això important recordar, ni que siga breument, quines han estat les aportacions més rellevants sobre el tema que ens ocupa. Tot i que el treball està acotat temporalment als primers anys del segle XXI, no és convenient descobrir de nou la Mediterrània; i no reconèixer els deutes intel·lectuals amb les persones que ens han precedit seria, si més no, de desagraïts.

1. 1. Les classes mitjanes i l'estructura de classes

L'abordatge d'un estudi sobre les classes mitjanes, al País Valencià o qualsevol altra societat, ha de partir dels problemes per la fixació del concepte de *classe social*. La seua complexitat i controvèrsia generen un ampli espectre d'enfocaments (Carabaña, 1995; Wright, 2015b). Es tracta d'una categoria teòrica que és alhora una categoria pràctica que tracta de descriure, i de vegades d'explicar, l'organització de la desigualtat social, i potser canviar-la. La desigualtat és una experiència vívida per a les persones i la seua existència genera la construcció de discursos confrontats per la seua legitimació o deslegitimació. Així, per exemple, podem trobar grups socials interessats a donar una explicació a la seua posició social de privilegi i investigacions socials disposades a legitimar-la. Siga com siga, el problema que el concepte de *classe social* intenta esbandir és el de la desigualtat.

Si intentem objectivar el significat del terme *classe*, tal com s'aplica per a parlar de les relacions socials, haurem de reconèixer que el seu

ús contemporani arranca dels treballs de Marx, que en va fixar l'origen en les desigualtats socialment construïdes a partir de les diferències en les posicions ocupades en el sistema de producció. És a dir, les classes socials es defineixen en el camp de les relacions econòmiques, per mitjà de la distribució desigual dels drets de les persones sobre l'ús dels recursos de producció així com dels seus resultats. L'aparició de les relacions de classe és un fet que no depèn de si la desigualtat generada ens sembla legítima o no.

Així, doncs, el nucli de la definició del concepte de *classe social* es forja a partir de l'existència d'un control social diferencial sobre els mitjans per a produir i sobre la distribució d'allò produït. Quan les persones ens dediquem a les nostres vides, prenem decisions i actuem; les nostres accions estan condicionades per les relacions amb altres persones que també estan decidint i actuant. Les nostres accions no són mai individuals, sempre s'inscriuen en xarxes de relació social. Així, els recursos que es poden mobilitzar per a l'acció social són determinants, i el seu control diferencial especifica les possibilitats de les relacions socials amb altres.

Del funcionament de les relacions socials de classe emergeixen diferents dimensions com ara les dels «interessos de classe», lligats a l'accés a determinats drets sobre els recursos de producció i distribució; o la «consciència de classe», relacionada amb la percepció subjectiva de la posició pròpia i la de la resta; o les «pràctiques de classe», referides a les accions fetes, individualment o en grup, per tal de perseguir els interessos propis. Uns interessos materials que es poden definir com les opcions disponibles en la persecució del benestar material: per exemple, les opcions entre treball, oci i consum. I l'antagonisme d'aquests interessos en suposa la interdependència: la millora d'uns grups correlaciona amb l'empitjorament d'altres (Wright, 1995, 24). L'ús dels recursos materials disponibles, limitats en un moment i espai determinat, és un joc de suma zero.

Per tant, en l'anàlisi de les relacions socials de classe, cal començar per determinar quins són els recursos rellevants; continuar per la construcció d'un inventari de categories de classe (la definició de les

posicions que en resulten); i després observar els interessos vinculats (és a dir, la relació de les posicions amb els recursos i, per tant, amb les oportunitats vitals) i les pràctiques resultants. El producte és un model social que relaciona estructura i acció per mitjà del concepte de classe social, a través de la identificació de les posicions de classe (estructura) i dels interessos i pràctiques que s'hi vinculen (acció).

La qüestió més rellevant que se'ns planteja és si el concepte de *classe social* és una categoria empíricament útil: si ens ajuda a entendre el món on vivim per a transformar-lo (Fernández Enguita, 1995). No hem d'obviar que hi ha persones, professionals de les ciències socials o no, que mantenen que el model d'anàlisi basat en les classes està superat, que ja no és útil per a explicar les pràctiques socials: bé per tractar-se d'un concepte redundant (Giddens, 1991), bé per entendre que és una «categoria zombi» (Beck, 1998). La pregunta és legítima: ¿són les classes socials una construcció acadèmica, o existeixen i són un fet social? Pregunta que estableix una de les principals línies de divisió del camp polític (Bourdieu, 2000, 103). Això significa que determinar empíricament les propietats i els límits de les classes socials per a comptar-ne els components i avaluar quina ha estat l'evolució de les seues característiques més rellevants no deixa de ser una tria amb conseqüències polítiques. Una elecció que evidencia que pense que una part destacada de les nostres pràctiques socials són explicables per mitjà de l'anàlisi de les posicions de classe i les seues interaccions amb els interessos, la consciència, les organitzacions i les pràctiques. En definitiva, podríem dir que el significat teòric del concepte de *classe social*, i el model d'anàlisi (i acció) que se'n deriva, és el que permet defensar que «allò que la gent *té* imposa restriccions sobre allò que *pot fer* per a aconseguir allò que *vol* [les cursives són meues]» (Wright 1995, 46).

Els agents socials, per tant, estan afectats per les condicions de la posició social que ocupen, tant en termes intrínsecs (com ara, les seues condicions materials de vida o les seues experiències vitals) com en termes relacionals (la seua posició respecte a les posicions d'altres, que poden ordenar-se i jerarquitzar-se). Aquestes posicions poden ser compartides, per similitud, amb altres persones; i la coincidència